

STRONNICZOŚĆ, WIERZENIA I PRZEKONANIA W ERZE „FAŁSZYWYCH FAKTÓW”

Anke Finger, Manuela Wagner (eds.): *Bias, Belief, and Conviction in an Age of Fake Facts*. Routledge. London 2022, s. 226.

Pojęcia *dezinformacja* czy *fake news* w ostatnich latach zagościły na dobre w dyskursie medioznawczym. I nie ma w tym nic dziwnego: choć zjawisko dezinformacji nie jest niczym nowym, a fałszywe informacje w służbie propagandy były wykorzystywane od początku istnienia nowoczesnego dziennikarstwa, to właśnie dziś musimy się mierzyć z tym problemem częściej niż kiedykolwiek, a skala występowania fałszywych treści w przekazie dotyczącym wydarzeń takich jak pandemia COVID-19, inwazja Rosji na Ukrainę czy zmiana klimatu w szczególności sposób zaciera granicę między faktami a fikcją.

Zagadnieniu temu jest poświęcona książka zatytułowana „Bias, Belief, and Conviction in an Age of Fake Facts”, wydana przez londyńskie wydawnictwo Routledge we wrześniu 2022 r.¹ Publikacja to zbiór 10 esejów pod redakcją Anke Finger i Manuely Wagner. Poszczególni autorzy prowadzą interdyscyplinarne rozważania dotyczące teorii i praktyki koncepcji osobistych przekonań. Zagadnienia medioznawcze mieszają się tu z refleksjami z dziedzin takich jak psychologia, filozofia, politologia, historia, religioznawstwo, językoznawstwo, a także edukacja. Autorzy stawiają ważne pytania na temat współczesnej infosfery i jej użytkowników, szczególnie w kontekście niebezpiecznych zjawisk, które rozpowszechniają się w trzeciej dekadzie XXI wieku. Należą do nich wspomniana dezinformacja, podziały społeczne oraz leżąca u podstaw wielu problemów trapiących społeczeństwo niedostateczna edukacja.

W pierwszym esej Michael P. Lynch analizuje, jak zamknięte bańki informacyjne wpływają na wybory polityczne, a także na odbiór polityki jako takiej. Autor wielokrotnie odwołuje się do ustaleń Timothy’ego Snydera, badacza wspólnotowych mitów, który opisywał, w jaki sposób politycy odwołują się do tzw. wielkich kłamstw². Przykładem wielkiego kłamstwa może być spisak, który miał doprowa-

1 Zob. <https://www.routledge.com/Bias-Belief-and-Conviction-in-an-Age-of-Fake-Facts/Finger-Wagner/p/book/9781032035604>; 5.05.2023.

2 Zob. Why a ‘Big Lie’ Is so Powerful And so Hard to Undo. Wywiad Timothy’ego Snydera udzielony telewizji MSNBC, 29.04.2022 [<https://www.youtube.com/watch?v=eidNzvrukBg>; 20.11.2022].

dzić do wybuchu pandemii COVID-19, czy rzekomo sfałszowane wybory w USA i wynikająca z nich przegrana Donalda Trumpa. Lynch na przykładzie elektoratu Trumpa pokazuje, jak teorie spiskowe rozpowszechniane w mediach społecznościowych przyczyniają się do powstawania podziałów społecznych. Wrogo do siebie nastawione obozy charakteryzują się, jak to określił autor, „wiernością plemienną” (Finger, Wagner 2022, s. 12)³. Lynch zastanawia się także, jakie zagrożenia płyną ze „stawiania przekonań ponad prawdą” (Finger, Wagner 2022, s. 24). Jednym z takich niebezpieczeństw jest jego zdaniem malejące zaufanie do mediów czy ekspertów, które w skrajnych przypadkach może prowadzić do wniosku, że są oni wrogami ludu. Inne, jeszcze bardziej niepokojące zagrożenie polega na prowokowaniu zachowań ekstremistycznych, których przykład stanowi szturm na Kapitol dokonany 6 stycznia 2021 r.

W rozdziale drugim Anke Finger prowadzi rozważania na temat manifestu jako gatunku literackiego, w tym także manifestu politycznego i jego roli w kształtowaniu poglądów jednostek w przeszłości oraz współcześnie. W tym kontekście autorka zastanawia się m.in., dlaczego tak trudno jest zmienić zdanie, oraz próbuje określić rolę mediów w utrwalaniu przekonań ich odbiorców. Finger wskazuje, że współczesne manifesty często mają charakter manipulacyjny i stanowią formę komunikacji wykorzystywaną zarówno przez skrajne grupy prawicowe, jak i przez lewicowych ekstremistów. Szczególnie niebezpieczne są zaś w jej opinii wspólnoty ludzi o podobnych poglądach powstające w przestrzeni mediów społecznościowych, np. w serwisie Reddit, które przybierają zamknięty, toksyczny charakter. Ich sposób komunikacji cechuje się zanikiem debaty, a dyskusję zastępują tam indywidualne lub grupowe manifesty.

Kolejny tekst autorstwa Christiane Heibach dotyczy przekonań. Autorka analizuje to zagadnienie z punktu widzenia psychologii mediów. Zwraca uwagę, że przekonania są nieodłącznie związane z uwarunkowaniami społecznymi, moralnymi, kulturowymi i – co nie mniej ważne – medialnymi panującymi w danym czasie. Jest to jednak relacja obustronna. Klimat panujący w mediach decyduje bowiem o wzmacnianiu indywidualnych i społecznych przekonań. Heibach przedstawia ten mechanizm na skrajnym przykładzie reżimów totalitarnych. W systemach tego typu wszystkie sfery życia publicznego i prywatnego są wykorzystywane jako przestrzeń do komunikowania przekonań, które musi podzielać każdy, kto chce przeżyć. Jednym z głównych aktorów tego układu są właśnie środki masowego przekazu. Heibach sugeruje, że w warunkach totalitarnych ludzie mają tendencję do dostosowywania się, a nawet zmiany swoich przekonań. Pokazuje to, jak łatwo – pod wpływem mediów – mogą się zacierać granice między opiniami i przekonaniami. Nie jest to zjawisko nowe, jednak dziś pojawiają się nowe formy tego typu zagrożeń, jak oparte na algorytmach bańki filtrujące, w ramach których powstają

3 Na temat prezydentury D. Trumpa w kontekście teorii wielkiego kłamstwa autorstwa T. Snydera zob. A.M. Hawkman, S. Diem (2022). The Big Lie(s): Situating the January 6th Coup Attempt Within White Supremacist Lies. *Cultural Studies – Critical Methodologies*, vol. 22, no. 5, s. 490–504.

zamknięte wspólnoty skupione wokół jednorodnych przekonań. Konkludując, autorka dochodzi do wniosku, że toksyczny wydźwięk komunikatów w środkach przekazu dotyczy nie tylko systemów totalitarnych, lecz także rozproszonych i zróżnicowanych zbiorowości charakterystycznych dla platform społecznościowych.

Rozważania Heibach uzupełnia czwarty w kolejności esej, w którym Justin E.H. Smith podejmuje niezwykle palący dziś problem pseudonauki oraz jej obecności w mediach i polityce. W celu wyjaśnienia tego zjawiska autor opisuje kilka studiów przypadku, w tym jedno odnoszące się do ruchu antyszczepionkowego⁴, próbując zdiagnozować powody, dla których ludzie wierzą w teorie spiskowe. Jedną z podstawowych przyczyn tego zjawiska, zdaniem Smitha, są media społecznościowe, które przez oddanie głosu „zwykłym ludziom” przyczyniają się do promowania dowolnych treści i arbitralnych teorii zamiast faktów, a w rezultacie – osłabiają zaufanie do naukowców i innych rzetelnych źródeł informacji.

W kolejnym rozdziale Matthew Piantalo analizuje pojęcie *przekonanie* z etycznego punktu widzenia. Autor zastanawia się nad rolą mediów społecznościowych we wprowadzaniu w życie i dopuszczaniu do głosu wszelkich przekonań. Wskazuje, że platformy te pełnią z jednej strony wiele pożytecznych funkcji, np. ułatwiają obywatelom wymianę informacji, nagłaśnianie i krytykę działań szkodliwych, angażowanie się w akcje społeczne itp. Z drugiej strony, jak zauważa Piantalo, ciągła obecność w sieci czyni z nas „więźniów każdej pilnej sprawy” (Finger, Wagner 2022, s. 88), nad którą toczone nierazko bezcelowe dyskusje. Również w tym rozdziale omawianej pozycji powraca wątek wzmacniania przez media społecznościowe dogmatycznego i schematycznego myślenia ich użytkowników.

Szósty esej, którego autorem jest Adrian Hermann, zawiera niezwykle ciekawą analizę pojęcia *przekonanie* z punktu widzenia religioznawstwa. W tekście nie ma natomiast odniesień do perspektywy medioznawczej – podobnie jak w kolejnym rozdziale, napisanym przez Jen Cole Wright. Badaczka rozważa w nim rolę przekonań – zwłaszcza moralnych – z perspektywy psychologicznej, a także prezentuje wyniki swoich obserwacji dotyczących tego, kiedy różnorodność opinii jest pożądana, a kiedy staje się, by użyć określenia Wright, „dewiacją” (Finger, Wagner 2022, s. 117).

Trzy ostatnie rozdziały omawianej publikacji dotyczą roli edukacji w procesie kształtowania przekonań i wartości. W pierwszym z nich Deborah S. Mower przekonuje (na przykładzie zaprojektowanego przez siebie kursu szkolnego), że edukacja oparta na debacie⁵ nie tylko wytwarza w uczniach szacunek do przekonań

4 Na temat popularności ruchów antyszczepionkowych w polskiej infosferze zob. A. Demczuk (2018). Fenomen ruchu antyszczepionkowego w cyberprzestrzeni, czyli fake news i postprawda na usługach hipotezy Andrew Wakefielda. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Cultura*, nr 10(4), s. 92–113.

5 Podobną koncepcję edukacji w wypadku kształcenia studentów dziennikarstwa prezentuje Agnieszka Szymańska (2021). Den Anderen Treffen / den Nachbarn kennenlernen. Innovative Lehrmethoden am Beispiel des Seminars MEDIENDIPLOMATIE. W: P. Costa (ed.). *New Challenges in Tertiary Foreign Language Teaching: Surviving and Thriving in Testing Times* (s. 109–132). Taipei.

innych ludzi, lecz także uczy krytycznego myślenia, odróżniania faktów od opinii i dostrzegania błędów poznawczych. Choć autorka odnosi ten wniosek do edukacji obywatelskiej, trudno nie zauważyć, że wymienione elementy mają duże znaczenie również dla edukacji medialnej i umiejętności korzystania ze środków przekazu (w tym np. wyszukiwania wiarygodnych informacji)⁶.

Ten wątek rozważań jest kontynuowany w przedostatnim eseju autorstwa Manueli Wagner i Michaela Byrama, którzy przekonują, że edukacja jest najważniejszym czynnikiem, który pomaga budzić w obywatelach gotowość do walki z problemami społecznymi, takimi jak brak równości, dyskryminacja, rasizm itp. Poznawanie innych kultur i różnych kontekstów społecznych zapobiega ich zdaniem tworzeniu się „ślepych przekonań” (Finger, Wagner 2022, s. 157). W ten sposób rzetelna edukacja staje się przeciwwagą dla zagrożeń płynących np. z mediów społecznościowych, które, jak podkreślali wszyscy wcześniejsi autorzy omawianej publikacji, są dziś naturalnym środowiskiem dezinformacji, szerzenia braku tolerancji i pogłębiania istniejącej polaryzacji społecznej.

W ostatnim, dziesiątym rozdziale John Sarrouf domyka rozważania na temat roli edukacji w kształtowaniu właściwych postaw społecznych, a tym samym całą książkę. Sarrouf podkreśla potrzebę dyskusji i dialogu opartych z jednej strony na otwartości, a z drugiej na krytycznym myśleniu i pewnej dozie sceptycyzmu – zarówno w systemie edukacji, jak i w całym społeczeństwie. Jak konkludują redaktorki całego tomu: „Uświadomienie sobie i zrozumienie przekonań otwiera – co najmniej – drzwi do dalszych refleksji nad tym, kim jesteśmy i jak staliśmy się właśnie tacy” (Finger, Wagner 2022, s. 204, tłum. własne).

W dobie dezinformacji i instrumentalnego lub nierzetelnego podejścia do faktów zrozumienie mechanizmów wpływających na powstawanie przekonań (jednostek i całych grup) może mieć decydujący wpływ na poprawę relacji społecznych i sposobów komunikacji. Holistyczny charakter rozważań prowadzonych w recenzowanej pozycji pokazuje, jak wieloaspektowe są zagadnienia wskazane w jej tytule. Dzięki zróżnicowanym perspektywom badawczym publikacja odpowiada na pytania dotyczące wielu płaszczyzn współczesnej komunikacji: Jak rodzą się przekonania? Czy w dobie mediów społecznościowych możliwy jest dialog pomiędzy osobami i grupami o różnych przekonaniach? Jaka jest rola edukacji we współczesnym społeczeństwie informacyjnym?

Czytając „Bias, Belief, and Conviction in an Age of Fake Facts”, można odnieść wrażenie, że przynajmniej część autorów dochodzi do negatywnych wniosków na temat kondycji współczesnego społeczeństwa, zwłaszcza w kontekście sposobów korzystania z mediów. Niemniej po zakończeniu lektury książka pozostawia czytelnika z pozytywnym nastawieniem i pewną wiarą w lepsze jutro. W zakończeniu Anke Finger i Manuela Wagner podkreślają co prawda, że przeprowadzone rozważania nie zakończą wojny w Ukrainie ani nie przekonają tzw. negacjonistów klimatycznych, że globalne ocieplenie jest prawdziwym problemem. Finger i Wagner

6 Na temat pojęcia edukacja medialna zob. G. Ptaszek (2019). *Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*. Kraków.

wyrażają jednak nadzieję, że przygotowana przez nie publikacja rozpocznie szczególnie dziś potrzebny naukowy dyskurs na temat ludzkich przekonań i ich wpływu na podejmowane przez społeczeństwo działania – zarówno te konstruktywne, jak i destruktywne. Jest to niewątpliwie ważna perspektywa dająca pole do dalszych eksploracji i poszukiwania rozwiązań problemów trapiących dzisiejsze społeczeństwo oraz współczesną sferę medialną.

Monika Szafrńska

 orcid.org/0000-0002-7171-2115

